

УДК 347.21

Литвиненко В. І., директор Інституту права
ім. В. Великого МАУП, Заслужений юрист України, к.ю.н.

Принципи діяльності суб'єктів протидії корупції

У даній статті наведено позиції вчених щодо принципів діяльності суб'єктів протидії корупції. Надано власну класифікацію вказаних принципів. Також, автором проаналізовано найбільш важливі принципи діяльності суб'єктів протидії корупції.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, діяльність суб'єктів, принципи.

В данной статье приведены позиции ученых относительно принципов деятельности субъектов противодействия коррупции. Предоставлено собственную классификацию указанных принципов. Также, автором проанализированы наиболее важные принципы для деятельности субъектов противодействия коррупции.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, деятельность субъектов, принципы.

This article shows the position of the scientists on the principles of activity of anti-corruption. Courtesy own classification of these principles. Also, the author analyzed the most important principles for the activity of anti-corruption.

Keywords: corruption, anti-corruption activity of subjects, principles.

Актуальність теми. Дослідження принципів діяльності суб'єктів протидії корупції особливо у зв'язку з законодавчими та суспільно-політичними реформами сьогодення є актуальним як для заповнення теоретичних прогалин у галузі адміністративного права, створення підвалин для наступних гносеологічних пошуків у досліджуваній сфері, так і для покращення розуміння та практичної реалізації діяльності суб'єктів протидії корупції. Водночас, не дивлячись на значний проміжок часу, протягом якого введений в дію Закон України «Про запобігання корупції» вітчизняними науковцями не приділено достатньої уваги кардинально новому переосмисленню принципів діяльності суб'єктів протидії корупції, особливо в світлі утворення нових спеціалізованих правоохоронних органів.

Стан дослідження. Дослідженням проблеми корупції та державно-правовому механізмові її протидії присвячені праці В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, М.Ю. Бездольного, Ю.П. Битяка, О.Т. Білоуса, М.В. Буроменського, А.Ф. Волобуєва, А.В. Гайдука, В.В. Галуцького, Л.А. Гапоненка, О.М. Джужи, С.М. Дерев'янка, Є.Б. Дідоренка, Є.В. Додіна, О.Ю. Дрозда, Д.Г. Заброди, Д.І. Йосифовича, Р.А. Калюжного, М.І. Камлика, Н.С. Карпова, С.В. Ківалова, М.В. Ковалюк, В.К. Колпакова, Г.М. Котович, О.В. Кузьменко, А.М. Куліша, М.В. Лошицького, Т.О. Мацелик, М.І. Мельника, Є.М. Моїсєєва, С.В. Невмержицького, Д.Й. Никифорчука, Г.П. Пожидаєва, В.І. Олєфіра, В.М. Поповича, Ю.І. Римаренка, С.С. Рогульського, Т.В. Сараскіної, А.В. Сердюка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, О.В. Ткаченко, Р.М. Тучак, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна, М.Я. Швеця та інших.

Отже, **метою** статті є проведення загальнотеоретичної характеристики принципів діяльності суб'єктів протидії корупції.

Основний зміст. Вперше принципи протидії корупції отримали законодавче визначення в Концепції боротьби з корупцією на 1998-2005 роки, затвердженій Указом Президента України від 24 квітня 1998 року №367 [1]. Так, в даному нормативно-правовому документі зазначено, що діяльність щодо боротьби з корупцією повинна здійснюватися на таких основних принципах: 1) демократизації управління суспільством, побудови та організації державної влади і місцевого самоврядування, що забезпечує оптимальну відкритість для населення діяльності посадових осіб; 2) верховенства права;

3) пріоритету та захисту прав людини; 4) зміцнення доброчесності у відносинах державного апарату і службовців усіх категорій з населенням; 5) системності; 6) комплексності, що передбачає здійснення невідкладних короткострокових, довгострокових, постійних заходів економічного, соціально-політичного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру; 7) взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням; 8) удосконалення порядку та нормативного регулювання організації праці посадових осіб; 9) практичної спрямованості та радикальності заходів; 10) наукової обґрунтованості; 11) входження до міжнародної системи боротьби з корупцією та розвитку всебічного співробітництва з іноземними державами.

Майже подібний перелік принципів пропонує М.І. Мельник [2, с. 245], розкриваючи сутність кожного з них. Водночас, за результатами наукового аналізу встановлено, що декілька принципів безпідставно дублюють одне одного (наприклад, принцип взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням дублює принцип демократизації управління суспільством, побудови та організації державної влади і місцевого самоврядування, що забезпечує оптимальну відкритість для населення діяльності посадових осіб) або входять до більш широкого принципу (наприклад, принцип пріоритету та захисту прав людини входить до принципу верховенства права).

На думку Н.О. Горб, до принципів державно-правового механізму протидії корупції обов'язково необхідно віднести і такі, як: 1) законність, а саме, здійснення лише тих заходів та використання лише тих методів, що безпосередньо передбачені законодавством України; 2) спільність, тобто участь у протидії корупції крім правоохоронних органів усіх інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та окремих громадян; 3) гуманізм, тобто перевага під час протидії корупції методів переконання; 4) гласність, тобто систематичне висвітлення у державній статистиці та засобах масової інформації відомостей про стан протидії корупційним діям та іншим правопорушенням, пов'язаних з корупцією; 5) економічність, який передбачає економічну обґрунтованість антикорупційних заходів та методів [3, с. 157].

Однак, не можна погодитися з думкою науковця щодо необхідності застосування принципу гуманізму по відношенню до діяльності суб'єктів протидії корупції, оскільки, надаючи перевагу методам переконання під час протидії корупції правоохоронними органами породжується правовий нігілізм, почуття безкарності та всюдозволеності у правопорушників.

І.А. Дьомін [4, с.82] та О.В. Шевченко [5, с.128] єдині в своїх підходах до виокремлення основних засад діяльності суб'єктів протидії корупції та відносять до останніх принципи: верховенства права; законності; системності; комплексності; об'єктивності; практичної спрямованості та радикальності заходів; наукової обґрунтованості; економічної доцільності; взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням; оптимальності та ефективності.

Окремі автори розглядають і морально-світоглядні принципи діяльності суб'єктів протидії корупції, зараховуючи до них ті, що відбивають складові цієї діяльності: моральну (свобода вибору, дотримання морального імперативу, особиста мужність, відповідальність, альтруїзм, праця заради спільного добра, гуманізм, моральний патріотизм, чесність); ідеологічну (законність, справедливість, ідеологічний патріотизм, професіоналізм, порядність) [6, с.293]. Дійсно, морально-світоглядна складова наявна в мотивації до ефективної та результативної діяльності суб'єктів протидії корупції.

Погоджуючись з науковими позиціями вищевказаних вчених та модельного зако-

нодавства, пропонуємо розширити та доповнити перелік принципів діяльності суб'єктів протидії корупції наступними принципами: 1) входження до міжнародної системи протидії корупції та розвитку всебічного співробітництва з іноземними державами; 2) поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина; 3) безсторонності та справедливості; 4) незалежності від втручання інших органів влади та посадових осіб; 5) підконтрольності й підзвітності суспільству та визначеним законом державним органам; 6) відкритості для демократичного цивільного контролю; 7) політичної нейтральності і позапартійності.

Крім того, пропонуємо класифікувати принципи діяльності суб'єктів протидії корупції на загальні (притаманні всій системі права), міжгалузеві (притаманні декільком галузям права), спеціальні (галузеві) та специфічні (притаманні виключно діяльності суб'єктів протидії корупції). Так, до загальних слід віднести принципи: 1) верховенства права; 2) пріоритету та захисту прав людини; 3) наукової обґрунтованості; 4) законності; 5) гуманізму; 6) рівності всіх перед законом і судом.

До міжгалузевих принципів слід віднести наступні принципи: 1) системності; 2) комплексності; 3) гласності; 4) економічності; 5) ефективності та інші.

В свою чергу до спеціальних (галузевих) віднесено такі принципи: 1) демократизації управління суспільством, побудови та організації державної влади і місцевого самоврядування, що забезпечує оптимальну відкритість для населення діяльності посадових осіб; 2) зміцнення доброчесності у відносинах державного апарату і службовців усіх категорій з населенням; 3) взаємодії владних структур з інститутами суспільства та населенням; 4) вдосконалення порядку та нормативного регулювання організації праці посадових осіб; 5) забезпечення чіткої правової регламентації діяльності державних органів, законності і гласності такої діяльності, державного та суспільного контролю за нею; 6) вдосконалення структури державного апарату, кадрової роботи і процедури вирішення питань, що посягають на права та законні інтереси фізичних та юридичних осіб; 7) визнання допустимості обмежень прав і свобод державних посадових осіб, а також прирівняних до них осіб у випадках, передбачених законом; 8) неприпустимості делегування повноважень на державне регулювання підприємницької діяльності фізичним і юридичним особам, що здійснюють таку діяльність, а також на контроль за нею; 9) встановлення заборони для державних посадових осіб і осіб, прирівняних до них, на заняття підприємницькою діяльністю, зокрема на заняття оплачуваних посад в органах управління суб'єктів господарювання; 10) підконтрольності й підзвітності суспільству та визначеним законом державним органам; 11) відкритості для демократичного цивільного контролю.

Специфічними принципами є наступні принципи: 1) практичної спрямованості та радикальності заходів; 2) входження до міжнародної системи боротьби з корупцією та розвитку всебічного співробітництва з іноземними державами; 3) спільність, тобто участь у протидії корупції крім правоохоронних органів усіх інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та окремих громадян; 4) дотримання морального імперативу; 5) відновлення порушених прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, ліквідації і відвернення шкідливих наслідків корупційних правопорушень; 6) забезпечення особистої безпеки громадян, що сприяють у боротьбі з корупційними правопорушеннями; 7) захисту державою прав і законних інтересів державних посадових осіб і осіб, прирівняних до них, установлення цим особам заробітної плати (грошового утримання)

і пільг, що забезпечують цим особам і їх сім'ям гідний рівень життя; 8) неприпустимість покладення на одного й того ж суб'єкта антикорупційної політики відповідальності за розробку, реалізацію та контроль над реалізацією заходів антикорупційної політики; 9) неприпустимість обмеження доступу до інформації про факти корупції, корупційгенні фактори та заходи реалізації антикорупційної політики; 10) політичної нейтральності і позапартійності.

Зупинимось на науковому аналізі найбільш важливих для діяльності суб'єктів протидії корупції принципах. Так, основне призначення принципу верховенства права, на думку В.С. Шилінгова, полягає в забезпеченні свободи та прав людини, причому, насамперед, у її відносинах з державною владою та державними органами, а мета верховенства права — це не просто формальне забезпечення порядку, передбаченого законами та іншими нормативними актами, встановленими державою, а утвердження такого правопорядку, який обмежує абсолютизм державної, передусім виконавчої, влади, ставить її під контроль суспільства, створюючи для цього відповідні правові механізми [7, с.27].

Принцип верховенства права означає, що при здійсненні протидії корупції спеціально уповноваженими на це суб'єктами людина, її права та свободи визнаються найвищими соціальними цінностями та визначають зміст і спрямованість антикорупційної діяльності. Правова держава не може володіти іншими засобами боротьби з корупцією, крім правових. Юридично значущою протидією корупції може бути лише за умови базування виключно на правовій основі. З огляду на це, неприйнятними є засоби протидії корупції, які, хоча і можуть виявитись результативними, суперечать конституційним засадам функціонування держави та суспільства.

Принцип законності В.В. Копейчиков визначає як здійснення всіх правових форм діяльності держави, функціонування громадського суспільства, громадян на основі й у відповідності з нормами права, природними правами та обов'язками людини [8, с. 135]. На думку П.М. Рабіновича, законність — це режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права [9, с. 104]. Закріплення в Конституції України норми про те, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ст. 6), а також того, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України» (ст. 19) є ніщо інше як нормативна регламентація законності, що є необхідною умовою функціонування правової та демократичної держави, насамперед, її правової системи, органів державної і публічної влади, населення тощо, та яка найчастіше визначається науковцями як «неухильне виконання законів і прийнятих у відповідності з ними інших правових актів державними органами, їх посадовими особами, громадянами, недержавними органами і організаціями» [10, с. 345; 11, с. 237].

З огляду на викладене, принцип законності передбачає, що всі антикорупційні заходи суб'єктів протидії корупції повинні базуватися на положеннях Конституції та законів України. Жодні міркування (прагнення ефективності, результативності) не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону. Відсутність законодавчої основи для вжиття зазначених заходів є підставою для розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Принцип системності передбачає дослідження економічних явищ та процесів як

складних систем з функціонально-структурною будовою елементів взаємозв'язку і взаємообумовленості їх складових. Тобто принцип системності потребує, щоб заходи протидії корупції були взаємопов'язаними, мали певний субординаційний характер і порядок виконання (головні і другорядні, термінові для виконання та розраховані на перспективу, одноразові і такі, що мають здійснюватися постійно) та були підпорядковані стратегічній меті антикорупційної діяльності. Важливим при цьому є виокремлення головної, на даний момент, проблеми протидії корупції і концентрації на її розв'язанні основних зусиль. Це може бути проблема прийняття відповідного закону, утворення певного державного органу, проведення адміністративної реформи, вдосконалення системи контролю за доходами та витратами осіб, уповноважених на виконання функцій держави та інше.

Принцип комплексності тісно пов'язаний з принципом системного підходу, хоча має більш вузьке значення. Він передбачає всебічне дослідження причинних взає-мозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі і часі, за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу. З огляду на вказане, принцип комплексності в рамках дослідження протидії корупції передбачає органічне поєднання стратегічних і тактичних завдань, профілактичних (соціального, політичного, економічного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру), оперативнорозшукових, процесуальних, репресивних й інших заходів, що здійснюються у різних соціальних сферах різними суб'єктами, з визначенням пріоритету профілактичних заходів загально-соціологічного і спеціально-кримінологічного характеру.

Принцип об'єктивності вимагає співвідношення заходів протидії корупції спеціально уповноваженими на те суб'єктами із закономірностями і тенденціями розвитку корупції в державі, її впливом на економічні, політичні, соціальні процеси. Він передбачає здійснення протидії корупції з урахуванням загальної соціально-економічної ситуації в країні і вибору антикорупційних засобів за принципом їх достатності для досягнення поставленої мети й адекватності суспільній небезпеці корупційних проявів.

Принцип входження до міжнародної системи протидії корупції та розвитку всебічного співробітництва з іноземними державами полягає у неможливості ізоляції досліджуваного виду діяльності кордонами виключно однієї держави, оскільки чим складніша й небезпечніша корупційна схема, тим більше держав вона охоплює своїм впливом та включає як складові елементи свого протиправного механізму.

Принцип поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина як детермінантної складової діяльності суб'єктів протидії корупції полягає в дотриманні пре-зупції невинуватості правопорушника до моменту ухвалення відповідного рішення уповноваженим судом і неприпустимість упередженого ставлення до особи, що вчинила корупційне правопорушення чи щодо якої існує обґрунтована підозра про вчинення корупційного правопорушення.

Принцип безсторонності та справедливості є концентрованою складовою принципу об'єктивності діяльності суб'єктів протидії корупції, при цьому, акцентуючи увагу на неприпустимості при реалізації законодавчо наданих повноважень суб'єктами протидії корупції зайняття позиції тієї чи іншої сторони в силу особистих мотивів, співчуття тощо. В своїй діяльності суб'єкти протидії корупції повинні керуватися виключно законом як найвищим проявом справедливості, уникаючи застосування «надмірного гуманізму».

Принцип підконтрольності й підзвітності суспільству та визначеним законом державним органам полягає в тому, що, суб'єкти протидії корупції відповідальні за результати та ефективність своєї діяльності перед суспільством, а не державним

апаратом, що дозволяє уникнути політики «штучного нарощування показників» за вказівкою вищестоящих органів.

Принцип відкритості для демократичного цивільного контролю відповідно до Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [12] полягає у комплексі здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності суб'єктів протидії корупції, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної дисципліни.

Принцип політичної нейтральності і позапартійності в діяльності суб'єктів протидії корупції має одне із ключових значень, оскільки раніше закріплюваний сингулярний принцип позапартійності не виключав можливості політичної нейтральності, що часто дозволяло політичним партіям та лобістським групам жонглювати ходом та результатами діяльності суб'єктам протидії корупції. Однак, даний принцип залишиться декларативним прагненням суб'єктів протидії корупції, оскільки первинним елементом протидії корупції у складі спеціально уповноважених суб'єктів є людина зі своїми поглядами та сформованим світоглядом.

Принципи діяльності суб'єктів протидії корупції в концентрованому й узагальненому вигляді виражають природу боротьби з таким негативним явищем, як корупція, забезпечують єдність діяльності всіх органів державної влади, визначають її спрямованість та найсуттєвіші риси, а також сприяють пошуку оптимальних шляхів у цій роботі [13, с.9].

Висновок. Отже, для наукового дослідження важливим є основні засади, на яких ґрунтується діяльність останніх. Нами запропоновано класифікувати принципи діяльності суб'єктів протидії корупції на загальні (притаманні всій системі права), міжгалузеві (притаманні декільком галузям права), спеціальні (галузеві) та специфічні (притаманні виключно діяльності суб'єктів протидії корупції).

Таким чином, для розбудови України як повноцінного члена європейської та міжнародної спільноти надзвичайно актуальним та пріоритетним є формування адекватної існуючій у нашій державі монолітній системі корупції чіткої мети діяльності суб'єктів протидії корупції. Не менш важливим є розробка загально визначених правових засад, на яких має базуватися діяльність з протидії корупції, і відповідати міжнародним стандартам у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція боротьби з корупцією на 1998-2005 роки: Указ Президента України від 24.04.1998 № 367/98 // Офіційний вісник України. — 1998 р. — № 17. — Ст. 621.
2. Мельник М.І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією» / М.І. Мельник, А.І. Редька, М.І. Хавронюк. — К.: «Атіка», 2003. — 320 с.
3. Горб Н.О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: дис... канд. юр. наук: 12.00.08 / Горб Н.О. — Запоріжжя, 2005. — 225 с.
4. Дьомін І. А. Межі адміністративної діяльності міліції щодо запобігання та протидії корупції / І. А. Дьомін // Форум права. — 2010. — № 1. — С. 79-85.
5. Шевченко О.В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України / О.В. Шевченко // «Вісник Вищої ради юстиції». — 2011. — № 2 (6). — С. 126-134.
6. Молдаван Є.С. Морально-світоглядні принципи подолання корупції на державній службі / Є.С. Молдаван // Університетські наукові записки. — 2009. — № 3 (31). — С. 291-295.
7. В.С. Шилінгов. Верховенство права-основоположний принцип правової системи демократичного

суспільства / В. С. Шилінгов // Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис . – 04/2009 . – №2 . – С. 26-29.

8. Теорія держави і права / За ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Колейчикова – К., 2003. – 135 с.

9. Рабинович М.П. Основи загальної теорії права та держави. – К., 1994. – 104 с.

10. Андрійко О. Ф. Поняття і система засобів забезпечення законності у державному управлінні / О. Ф. Андрійко; [ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова)]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2004. – 584 с.

11. Гаращук В. М. Законність у сфері державного управління / [Гаращук В. М., Битяк Ю. П., Дьяченко О. В. та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

12. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон від 19.06.2003 № 975-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – №46. – Ст. 366.

13. Дьомін І.А. Адміністративно-правові засади запобігання та протидії корупції міліцією України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дьомін Ігор Анатолійович ; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини "Україна". – К., 2011. – 16 с.

З м і с т

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Піх Ю. А.

Формування та розвитку релігійної правосвідомості в контексті секуляризації та ресекуляризації.....3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ, КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Шевчук В. М.

Застосування класифікаційного підходу в дослідженні тактичних операцій.....11

Янкова Х. Г.

Особливості тактики допиту жінки-підозрюваної при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи.....17

Завада Х. В.

Проблемні питання визначення поняття інтересів України у сфері державної безпеки.....23

Іщук О. С.

Пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів прокуратури.....31

Феданяк Р. В.

Аналіз факторів протиправної поведінки осіб, що ведуть маргінальний спосіб життя.....38

Кравцова М. О.

Сучасний кіберзлочинець: кримінологічна характеристика особистості.....46